

Wójcikowska, Katarzyna

Skarbce greckie w okresie archaicznym i klasycznym : analiza i porównanie architektoniczne na przykładzie sanktuariów w Delfach i Olimpii

Studia i Materiały Archeologiczne 14, 285-303

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Wójcikowska

Skarbcze greckie w okresie archaicznym i klasycznym. Analiza i porównanie architektoniczne na przykładzie sanktuariów w Delfach i Olimpii

Sanktuaria w Delfach i w Olimpii należały do jednych z najbardziej znanych w Helladzie. Delfy leżące w Fokidzie na stromych stokach Parnasu znane były już w epoce brązu, gdyż wtedy znajdowało się tam sanktuarium Gai i Pytona. Następnie miał przybyć tu Apollo, który pokonał Pytona i ustanowił igrzyska pytyjskie, odbywające się początkowo co osiem lat, a od 582 roku p.n.e. co cztery¹. Inne bóstwa czczone w tym sanktuarium to Dionizos i Atena z przydomkiem Pronaja. Ta ostatnia miała swój osobny okręg zwany Marmaria. W Delfach mieściła się również jedna z najbardziej znanych wyroczni panhelleńskich, gdzie do siedzącej na trójnogu Pytii udawały się poselstwa z niemalże wszystkich greckich *poleis*. Posłowie, podobnie jak i zwycięscy wodzowie, nie przybywali z pustymi rękami. Wystawiali oni wotywne posągi, grupy statuaryczne, kamienne bloki z inskrypcjami dedykacyjnymi, ofiarowywali wyroczni część swych łupów. Przywożone dary były ustawiane na terenie sanktuarium lub składane w skarbcach (**fig. 1**, **fig. 2**). Przekaz Pauzanasza² wiele wnosi na temat tego, co znajdowało się wzdłuż Świętej Drogi, okazał się także pomocny w identyfikacji szesnastu z dwudziestu siedmiu delfickich skarbców.

Olimpijskie sanktuarium Zeusa położone na rozległej równinie Elidy, jako miejsce kultu znane było już od X wieku p.n.e. Tu, w Świętym Gaju zwanym *Altis* odbywały się od 776 roku p.n.e. panhelleńskie zawody sportowe – olimpiady³. Bogate *poleis*, wysyłające na igrzyska w Olimpii swoich reprezentantów, jak i sami sportowcy, wystawiały w sanktuarium różnego rodzaju posągi i składały liczne dary. Podobnie jak w Delfach, były one przechowywane w skarbcach wznoszonych głównie w wiekach VI-V p.n.e. Jak wiemy, między innymi z przekazu Pauzanasza opisującego

Autorka w roku 2008 ukończyła studia w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując tytuł magistra. Artykuł powstał na podstawie pracy licencjackiej napisanej pod kierunkiem dr. hab. prof. UW Piotra Dyczka, przedstawionej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego w roku 2005.

¹ Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa 1997, p. 252-255.

² PAUZANIASZ: X 9-32.

³ B. Gąssowska, *Olimpia*, in: P. Bieliński et al., *Encyklopedia sztuki starożytnej: Europa, Azja, Afryka, Ameryka*, Warszawa 1998, p. 440.

dziesięć z dwunastu skarbców olimpijskich, ustawione one były obok siebie na terasie⁴ ok. 3 m ponad poziomem *Altis* (fig. 3).

Skarbce powstające w greckich sanktuariach głównie między wiekami VI a IV p.n.e. to przede wszystkim niewielkie *oīkoi* lub budynki w typie *distylos in antis*. Skarbce, poza tym, że służyły do przechowywania darów składanych przez poszczególne *poleis*, same w sobie były monumentalnymi *exvotami*⁵. Ustawiano je najczęściej albo wzdłuż świętej drogi, co widać np. w Delfach, albo na obrzeżach sanktuariów, jak ma to miejsce np. w Olimpii⁶. W obu tych bardzo ważnych ośrodkach znaleziono pozostałości kilkunastu skarbców. Podobne budowle znajdowały się także między innymi na Delos, Samos, w Atenach, Eleuzis⁷.

Pochodzenie i etymologia samego słowa *θησαυρός* (skarbiec) nie są dokładnie znane. Najprawdopodobniej pochodzi ono od greckiego *τίθημι* (pozostawić, umieścić, zdeponować, dedykować, poświęcić) i *αὔριον* (jutro, nazajutrz). Słowo *skarba* pojawia się już u Hezjoda: *Skarbem najlepszym dla ludzi jest powściągliwy język*⁸. Potem znajdujemy je także u Herodota przy opisie sposobu balsamowania zmarłego: *Zamknięte [zwłoki] przechowują niby skarb w komorze grobowej*⁹. Tu pojawia się słowo *θησαυρίζω*, które znaczy tyle, co „gromadzić zapasy”, „przechowywać w skarbcu”¹⁰.

Słowo *skarbiec* w ciągu wieków było używane jako określenie budowli o różnym charakterze. U Homera *skarbiec* znaczył nie tyle miejsce, w którym zgromadzono bogactwa, co zwykły magazyn (*ἀποθήκη*). Herodot wspomina o skarbcach (*θησαυροί*), opisując specjalne budynki, w których Krezus zgromadził złote przedmioty, Rampsynit złożył naczynia wypełnione drogimi metalami, oraz jakie wybudowali Medowie w murach swojej twierdzy Agbatana¹¹. Natomiast Teofrast informuje, że Medowie tezauryzowali zboże, a inni barbarzyńcy – heban¹². Podobnie było w Egipcie, gdzie skarbiec oznaczał tyle, co spichlerz. W Grecji epoki brązu skarbcami nazywano *tradycyjne kaplice grobowe królów dawnych czasów, które – jak podaje Filostrat – były bardzo bogate w złoto i θησαυρώδεις*¹³. Także Pausaniasz wspomina o sepulkralnym charakterze niektórych tzw. skarbców: *Istnieją także podziemne pomieszczenia Atreusa i jego dzieci. Wewnątrz nich skarbcie ich majątności. Znajduje się tu grobowiec Atreusa oraz grobowce świty Agamemnona, przybyłej z nim spod Troi*¹⁴. Opisuje on także budowlę analogiczną do skarbcia Atreusza: *Największym jed-*

⁴ PAUZANIASZ: VI 19.1.

⁵ Pausaniasz niektóre ze skarbców nazywa *ἀναθήματα*, co można tłumaczyć jako „dar ofiarny”, cf. PAUZANIASZ: VI 19.2; cf. *Thesaurus*, in: Ch. Daremberg, E. Saglio eds, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, vol. 5, Paris 1912, p. 222.

⁶ T. Wujewski, *Symbolika architektury greckiej*, Poznań 1995, p. 178-179.

⁷ G. Rachet, *Skarbiec*, in: *Słownik cywilizacji greckiej*, Katowice 1998, p. 344-345.

⁸ HEZJOD: 719.

⁹ HERODOT: II 86.

¹⁰ *Thesaurus*, in: *Dictionnaire des antiquités...*, op.cit., p. 221.

¹¹ Cf. HERODOT: I 50-51, 98; II 121.

¹² Cf. TEOFRAST: VIII 11.6.

¹³ Cf. FILOSTRAT: VII 23.

¹⁴ PAUZANIASZ: II 16.6.

*nak cudem, jakiego drugiego nie znajdziesz ani w całej Helladzie, ani poza jej granicami, jest skarbiec Minyasa [...]. Znajdują się tutaj groby Minyasa i Hezjoda*¹⁵.

Wreszcie skarbcze znajdujemy również w sanktuariach greckich, między innymi takich jak Delfy, Delos, Eleuzis czy Olimpia. Skarbce (θησαυροί) były tam prostokątnymi budynkami analogicznymi do οἴκοι. Niestety jednak, pochodzenie i pierwotne przeznaczenie wielu z nich nadal nie są dobrze znane. Datuje się je na wieki VI i V p.n.e., a w niektórych przypadkach może nawet i VII wiek p.n.e.¹⁶ Wiadomo też, że większość z nich była fundowana przez tyranów.

Z czasem, z powodu mnogości cennych przedmiotów nagromadzonych w skarbcach, stawały się one coraz bardziej rodzajem małego muzeum sztuki. W okresie dominacji macedońskiej, a później rzymskiej zaczęły być traktowane jako indywidualna własność poszczególnych *poleis*. Wiązała się z tym możliwość dysponowania przez *polis* bogactwami, jakie złożyła w swoim skarbcu, bez konieczności pytania o zgodę Amfiktionii¹⁷.

Zlokalizowanie ani identyfikacja skarbców w Delfach i Olimpii nie jest proste. Trudności spowodowane są przede wszystkim słabym stanem zachowania budowli (głównie na poziomie fundamentów) oraz wtórnym użyciem materiałów budowlanych. Tak było między innymi w przypadku delfickiego skarbcza Tebańczyków, przy budowie którego zastosowano bloki ze zniszczonej w 373 roku p.n.e. świątyni Alkmeonidów¹⁸. Podobnie stało się z blokami ze skarbcza Syrakuzńczyków po tym, jak został on zrujnowany w 414 roku p.n.e., oraz z fragmentami tzw. monopterosu Sykionczyków użytymi przy wystawianiu skarbców Sykionczyków i Megaryjczyków. Gdy po roku 414 p.n.e. Syrakuzanie wystawili nowy skarbiec przy wschodniej ścianie temenosu, Megaryjczycy zaanektowali wolne miejsce, wykorzystując postawione już tam fundamenty¹⁹.

Innym problemem, jaki pojawia się przy próbie identyfikacji skarbców, jest zdarzająca się stosunkowo często mała precyzja informacji zawartych w źródłach pisanych. Autorzy antyczni niejednokrotnie nie są zgodni, co do nazw *poleis* fundujących skarbcze. Ponadto w swoich opisach niektóre zabytki i inskrypcje interpretują dosyć niejasno, odczytują pobieżnie lub po prostu pomijają. Często wynika to ze złego stanu zachowania budynków czy inskrypcji już w czasach starożytnych, ale także może być spowodowane niepełnym zachowaniem antycznego przekazu do naszych czasów. Tekstami pomocnymi w poznaniu geografii Grecji oraz topografii poszczególnych *poleis* są dzieła Herodota, Strabona oraz Pausaniasza. Ten ostatni podczas swego pobytu w Olimpii widział i opisał stojące tam skarbcze²⁰, jednak dwa z nich pomijając. Być może było to spowodowane ich zniszczeniem już w II wieku n.e.

¹⁵ PAUZANIASZ: IX 38.2-3.

¹⁶ *Thesaurus*, in: *Dictionnaire des antiquités...*, *op.cit.*, p. 222.

¹⁷ *Ibidem*, p. 223.

¹⁸ E. Partida, *The Treasures at Delphi: An Architectural Study*, Jonsered 2000, p. 192.

¹⁹ *Ibidem*, p. 79.

²⁰ PAUZANIASZ: VI 19.

Konsekwencją tej niedokładności są obecne problemy z przyporządkowaniem pozostałych skarbców do ich fundatorów.

Położenie skarbców wewnątrz okręgów świątynnych było zdeterminowane również usytuowaniem samych sanktuariów. Delfy, niejako przyczepione do stromych zboczy Parnasu, dysponowały znacznie mniejszą przestrzenią pod budowę nowych obiektów niż Olimpia rozpostarta na szerokiej równinie Elidy.

W Delfach w drugiej połowie VII wieku p.n.e., czyli jako jeden z pierwszych, miał powstać skarbiec Kypselosa zwany też skarbcem Koryntian. Wspomina o tym Herodot: *W ten sposób doszli Mermnadzi do władzy, którą wydarli Heraklidom. A Giges, zostawszy władcą, wysłał немало darów wotywnych do Delf, bo ile tam jest srebrnych wotów, przeważnie od niego pochodzą. Prócz srebra ofiarował tam także niezliczoną ilość złota, między innymi zaś, co szczególnie zasługuje na wzmiankę, poświęcił sześć złotych mieszalników. Te stoją w skarbcu Koryntyjczyków i mają wagę trzydziestu talentów; po prawdzie jednak mówiąc, nie jest to skarbiec korynckiego ludu, lecz Kypselosa, syna Eetiona*²¹. Skarbiec usytuowany został na tarasie nieco poniżej poziomu świątyni, na wschód od niej. Jego cella miała wejście od strony południowej, czyli tak, jak gdyby cały budynek stał tyłem do Świętej Drogi i do świątyni. Mogło to być jednak spowodowane innym pierwotnie przebiegiem drogi w VII wieku p.n.e. – przed fasadą skarbcza Kypselosa. Zdają się to potwierdzać także wybudowane nieco na zachód od skarbcza schody oraz jedna z bram we wschodnim murze temenosu (fig. 1).

O zmieniającym się przebiegu granic temenosu, jak i Świętej Drogi, w ciągu wieków VII i VI p.n.e., świadczyć może usytuowanie trzech innych skarbców. Porównanie położenia dwóch z nich, skarbców Megaryczyków i Syfnijszyków, zwróconych frontonami na zachód i niejako flankujących przejście między nimi, sugeruje, że droga prawdopodobnie zaczynała się po stronie zachodniej. Dodatkowo jedną ze ścian stanowiących fundament skarbcza był fragment muru, co może dowodzić, że granica sanktuarium w tamtym czasie przebiegała właśnie na jego linii. Z czasem temenos został poszerzony tak, iż oba te skarbcze znalazły się w jego obrębie. Jest to całkiem prawdopodobne, jeśli przyjąć, że w drugiej połowie wieku V i w IV wieku p.n.e. Święta Droga miała swój początek przy bramie wschodniej. Przemawia za tym również fakt, iż skarbiec Syfnijszyków wystawiony pod koniec V wieku p.n.e. stoi tyłem do dwóch pozostałych. Frontonem jednak jest zwrócony ku wschodowi, skąd przybywający do Delf pielgrzymi wchodził na teren sanktuarium.

Analogiczna sytuacja występuje w przypadku dwóch innych budynków położonych blisko siebie, nieco poniżej i na wschód od tarasu, na którym stała świątynia, tuż przy jednej ze wschodnich bram temenosu. Jeden z nich mógł być skarbcem, a drugi być może prytanejonem. Według niektórych badaczy lokalizacja skarbców przy bramach może świadczyć o ich dodatkowej funkcji propylonów²². Ponadto mogły one pełnić także inne role, co daje się zaobserwować między innymi w skarbcach Cypryj-

²¹ HERODOT: I 15.

²² Partida, *op.cit.*, p. 122-127; cf. W.B. Dinsmoor, *Studies of the Delphian Treasuries*, BCH 36, 1912, p. 476-480.

czyków, Cyrenejczyków i Tebańczyków, które jedną ścianą zostały wbudowane w mur otaczający sanktuarium. Przykład ten pokazuje, że skarbcze wykorzystywane były także przy późniejszych przebudowach i naprawach muru, służąc przy okazji jako jego wzmocnienie. Zatem lokalizacja skarbców w Delfach przede wszystkim zależała od wielkości wolnego miejsca, ale także wiązała się z dodatkowymi funkcjami, jakie mogły pełnić skarbcze.

Zupełnie inaczej sytuacja wygląda w Olimpii, gdzie sanktuarium Zeusa położone jest na szerokiej równinie. Ta przestronność miała swoje odzwierciedlenie w dokładnym rozplanowaniu ustawienia obiektów sakralnych, sportowych czy mieszkalnych. Skarbce zostały ustawione w rzędzie na tarasie u stóp wzgórza Kronosa (**fig. 2**). Według jednego z badaczy takie uszeregowanie tych budynków miało nawiązywać do ustawienia zawodników na linii startu²³. Interpretacja ta wydaje się być o tyle słuszna, że to przede wszystkim bogate i ambitne *poleis*, które wystawiały sportowców, fundowały skarbcze i zapelniały darami ich wnętrza²⁴.

Taras, na którym stały skarbcze, położony był około 3 m nad poziomem świętego okręgu Zeusa (*Altis*), a prowadzące nań szerokie schody czyniły go jakby jedną, wspólną dla stojących na nim budynków krepidomą. W IV wieku p.n.e. dobudowano dodatkowy mur podtrzymujący taras²⁵. Wszystkie skarbcze zwrócone były frontem w stronę południową, czyli w kierunku środka sanktuarium i świątyni. Również wszystkie poza jednym – skarbcem Gela, miały wejście na krótszym boku.

Plan tego olimpijskiego skarbcza ufundowanego przez sycylijskie miasto Gela warto omówić osobno, gdyż jego budowa przebiegała w dwóch etapach. W pierwszej fazie, datowanej na ok. 560 roku p.n.e., powstała prostokątna cella. Wznosiła się ona na wyjątkowo dużym podmurowaniu (8.65 m x 4.81 m)²⁶ i zwrócona była do *Altis* dłuższym bokiem, na którym znajdowało się wejście. Druga faza przypadła na pierwszą połowę V wieku p.n.e. Wtedy to do celli dodano głęboki kolumnowy portyk, hekastylos, a następnie dobudowano jeszcze po trzy stopnie wokół ścian: zachodniej, północnej i wschodniej. Warto podkreślić fakt, że wewnątrz skarbcza nie było żadnej podpory, co przy ponad dziewięciometrowej szerokości budynku jest niezwykle rzadko spotykane. Prawdopodobnie architekci sycylijscy zastosowali tu wynaleziony na rodzimej wyspie system wiązarów dachowych²⁷. Skarbiec Gela był największym ze skarbców w tym kompleksie.

Określenie dokładnych wymiarów skarbców nie jest proste. Powodem jest przede wszystkim jedynie częściowy stan zachowania fundamentów. W miarę postępowania prac archeologicznych, autorzy publikacji przyjmują różne dane dotyczące wymiarów badanych skarbców. Niektóre z wielkości udało się ustalić między innymi na podstawie odnalezionych w trakcie wykopalisk kamieni uznanych za narożniki budynków (delficki skarbiec przy teatrze, skarbiec Akantjczyków)²⁸.

²³ G. Gruben, *Griechische Tempel und Heiligtümer*, München 2001, p. 62.

²⁴ W.J. Anderson, R.P. Spires, *The Architecture of Ancient Greece*, London 1927, p. 96.

²⁵ M.L. Bernhard, *Sztuka grecka archaiczna*, Warszawa 1989, p. 81.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ St. Parnicki-Pudelfko, *Architektura starożytnej Grecji*, Warszawa 1975, p. 126-127.

²⁸ Partida, *op.cit.*, p. 98, 103.

Innym sposobem, z jakiego korzystano, by uchwycić wymiary skarbcza, było ustalenie długości fryzu. Jest to możliwe jednak tylko wtedy, gdy fryz się zachował przynajmniej we fragmentach pozwalających na rekonstrukcję. W przypadku budownictwa doryckiego jest to ułatwione również wtedy, gdy zachowały się *mutulli* i *guttae*. Wiedząc, że były one umieszczane nad i pod każdym tryglifem oraz nad metopami, można odtworzyć długość fryzu, a tym samym i długość ścian. Tak postąpiono między innymi podczas rekonstrukcji delfickich skarbców Potidaj Trackiej, Syfnińczyków, Sykionczyków czy Ateńczyków²⁹. W przypadku pierwszej z wymienionych budowli dokładna analiza długości *mutulli* pozwoliła na ustalenie wielkości oraz liczby tryglifów i metop. Na tej podstawie ustalono z kolei, że długość fryzu w fasadzie mogła wynosić 5.70-5.90 m (sześć metop i siedem tryglifów). Podobnie postąpiono z ustaleniem wymiarów ścian bocznych (ok. 8.60 m długości)³⁰. Ze skarbców Sykionczyków i Ateńczyków również zachowały się niektóre z metop i tryglifów zdobiących ściany i fasady tych budynków. W przypadku skarbcza Syfnińczyków udało się odnaleźć bardzo duże fragmenty fryzu ciągłego, które pozwoliły na niemal pełną jego rekonstrukcję, a tym samym na poznanie wymiarów ścian skarbcza. Największymi skarbcami w Delfach były budynki wystawione przez Tebańczyków (12.20 m x 7.20 m) i Koryntian (13.25 m x 6.50 m). Powierzchnia pozostałych skarbców mieściła się w przedziale 21-54 m² (cella skarbcza Akantyjczyków i Brasidasa miała tylko ok. 4.70 m x 4.50 m)³¹.

W Olimpii skarbcze były większe niż w Delfach, co ma uzasadnienie we wspomnianej już większej dostępności terenu pod nowe budowle. Sama cella największego z olimpijskich skarbców (skarbcza Gela) wynosiła 10.85 m x 13.17 m, przy czym należy pamiętać, że później dobudowany został do niej jeszcze wspomniany już portyk (sześć kolumn w fasadzie i dwie i pół po bokach). Kolejnymi dużymi skarbcami były budynki wystawione przez mieszkańców Metapontu (9.47 m x 13.95 m) oraz Sybaris. Z tego drugiego znamy jedynie szerokość fasady wynoszącą 9.60 m, ale łatwo stąd wywnioskować, że długość ścian także musiała być znaczna. Rozmiary pozostałych skarbców wahają się od ok. 6.0 m x 9.50 m (skarbiec Cyreneńczyków) do 6.73 m x 11.85 m (skarbiec Sykionczyków). Uwagę warto zwrócić na skarbiec Megary, którego długość (13.2 m) ponad dwa razy przekroczyła szerokość fasady (6.2 m). Było to najprawdopodobniej wymuszone dość wąską przestrzenią między stojącymi już skarbcami Metapontu i Gela³².

W Olimpii wszystkie skarbcze, których porządek udało się ustalić, są doryckie, natomiast wśród skarbców delfickich znajdowały się także wzniesione w porządku jońskim i eolskim oraz jeden zdradzający pewne wpływy etruskie. Przyczyna takiego zróżnicowania nie wiąże się jedynie z czasem powstania poszczególnych skarbców.

²⁹ W przypadku trzech ostatnich budowli sytuacja była o tyle ułatwiona, że wymiary ścian można było uchwycić na poziomie zachowanych fundamentów.

³⁰ Partida, *op. cit.*, p. 213.

³¹ *Ibidem*, p. 103.

³² Skarbcze Metapontu i Gela powstały, odpowiednio, ok. 575 roku p.n.e. i 560 roku p.n.e. Megaryjczycy wystawili swój skarbiec w ostatniej ćwierci VI wieku p.n.e.

Architektura dorycka i jońska współistniały ze sobą w czasie i budowie w obu porządkach powstawały równolegle lub też elementy obu porządków były wykorzystywane w jednym obiekcie (np. fryzy w Partenonie, kolumny w ateńskich Propylejach). Skarbiec, poza tym, że służył do przechowywania darów składanych przez poszczególne *poleis*, jednocześnie, a może przede wszystkim, reprezentował swojego fundatora. Dlatego też *poleis* o tradycjach doryckich – jak Sykion, Megara lub Korynt – czy też doryckie kolonie w *Magna Graecia*, jak Syrakuzy, Gela czy Selinunt, wystawiały swoje skarbce w tym właśnie porządku. Podobnie i mieszkańcy *poleis* jońskich, leżących na zachodnich wybrzeżach Azji Mniejszej, jak Kladzomenaj czy Knidos, czy też daleko na zachodzie jak Massalia, czy wreszcie wyspiarze z Sifnos – fundowali swoje skarbce w porządku jońskim lub eolsko-jońskim.

Poza lokalnymi tradycjami fundatorów nie bez znaczenia były także okoliczności i wydarzenia historyczne towarzyszące budowie. Za przykład może posłużyć skarbiec Ateńczyków uchodzący obok Partenonu za jeden z podstawowych przykładów greckiej architektury doryckiej. Mieszkańcy Aten wystawili swój skarbiec ok. 507 roku p.n.e., najprawdopodobniej jako wyraz wdzięczności za obalenie tyranii znienawidzonych Pizystratydów³³, którzy do tradycyjnie doryckich Aten zaczęli wprowadzać elementy jońskie. Jeden z Pizystratydów podjął decyzję o budowie w centrum *polis* świątyni wzorowanej na jońskich dipterosach³⁴. Wśród Ateńczyków wywołało to wiele kontrowersji. Nic zatem dziwnego, że Ateńczycy, składając wyroczni podziękowanie za pomoc w wygnaniu Pizystratydów, nawiązali do tradycyjnego porządku doryckiego. Innym doryckim skarbcem, którego okolicznościom powstania warto poświęcić nieco miejsca, jest skarbiec Sykiończyków. Powstał on w ostatnim trzydziestoleciu VI wieku p.n.e., kiedy to stosowanie porządku doryckiego przestawało już być tak oczywistym. Klejstenes jednak wpajał Grekom, że należało cenić jedynie to, co było tradycyjne i co miało związek z przeszłością. Mieszkańcy doryckiego Sykionu, gardząc zatem tym, co jońskie czy też argiwickie, doskonale rozwinęli i wręcz doprowadzili do perfekcji własną sztukę, nawiązującą oczywiście do dzieł archaicznych, czego wyrazem było kilka metop zachowanych ze skarba Sykiończyków³⁵.

Delfy, w których znajdowała się wyrocznia panhelleńska, były otwarte na różnego rodzaju nowości napływające wraz z rzeszami pielgrzymów. To właśnie dzięki temu powstawały tam także budowle jońskie, w tym cztery skarbce: Knidyjczyków, Kladzomenaj, Massalczyków i Syfnijszczyków. Są one ciekawe, chociażby dlatego, iż żaden z nich nie jest całkowicie joński, ale zdradza wpływy architektury z innych stron.

Skarbiec Knidyjczyków (połowa VI wieku p.n.e.) uznawany jest za najwcześniejszy przykład architektury azjatycko-jońskiej na terenie Grecji kontynentalnej³⁶.

³³ Partida, *op.cit.*, p. 52.

³⁴ Miał to być ateński Olimpiejon. Hipparch, syn Pizystrata, rozpoczął ok. 510 roku p.n.e. jego budowę, jednak po obaleniu tyranii prace wstrzymano na przeszło 300 lat; cf. Pamicki-Pudelfko, *op.cit.*, p. 164.

³⁵ P. de La Coste-Messelière, *Delphes*, Paris 1957, p. 317.

³⁶ Partida, *op.cit.*, p. 224.

W skarbcu Kladzomenaj (ok. 550 roku p.n.e.) badacze doszukali się analogii ze świątynią w Sardes (np. górna część fundamentów otoczona była dodatkowym występem muru sięgającym stylobatu)³⁷, co świadczy o wpływie tradycji małoazjatyckich na to jońskie *polis*. Dodatkowo skarbiec Kladzomenaj, podobnie jak budynek wystawiony przez Massalczyków (ok. 530 roku p.n.e.), uważany jest za jeden z pierwszych przykładów zastosowania kapitelu eolskiego³⁸. Z kolei wiele elementów dekoracji architektonicznej skarbcza Syfnińczyków (druga połowa VI wieku p.n.e.) ma analogie w sztuce perskiej. Analizując wystrój rzeźbiarski i obecne w nim silne wpływy małoazjatyckie, badacze przychylają się do stwierdzenia w trzech spośród tych jońskich skarbców dzieła jednego warsztatu (wyklucza się skarbiec Knidyńczyków ze względu na wcześniejszą datę powstania)³⁹.

W Olimpii, jak już wspomniano, zastosowanie w skarbcach porządku doryckiego było związane z rodzimymi tradycjami fundatorów pochodzących głównie z *Magna Graecia*. Poza tym jednak, po przyjrzeniu się olimpijskiemu sanktuarium zauważymy, że większość budowli jest tam zbudowana w tym właśnie porządku, co było związane z czasem powstania obiektów, ale miało także mieć wiele wspólnego z charakterem samego sanktuarium⁴⁰. Mimo że wymiar odbywających się tam igrzysk był ogólnogrecki, panhelleński, to sama Olimpia była miejscem nieco hermetycznym, o cechach raczej konserwatywnych, tradycyjnych. Architektoniczny porządek dorycki doskonale się zatem nadawał, gdyż był właśnie tradycyjny – zrodzony na Peloponezie, solidny, dostojny, pełen swego rodzaju *sacrum*. Warto zwrócić uwagę, że pierwsze i jedno z najważniejszych świątyń, jak np. Herajon w Argos czy świątynia w Koryncie, datowane na pierwszą połowę VII wieku p.n.e., powstały w tym właśnie porządku⁴¹. Prawdopodobnie też dlatego dominował on w tak wielkim i poważanym sanktuarium, jakim była Olimpia.

Materiał budowlany, jakiego używano przy stawianiu skarbców, to przede wszystkim różnego rodzaju marmury, wapienie i tzw. porosy. Fundamenty najczęściej zakładano z kamieni znajdujących się najbliżej miejsca budowy, głównie z różnych odmian wapienia. Marmur przywożony był z czterech ówczesnych kamieniołomów: Pentelikonu oraz wysp Paros, Sifnos i Naksos. Materiał użyty do budowy skarbców, podobnie jak i zastosowany porządek czy specyfika elementów dekoracji, w niektórych przypadkach mogły również kojarzyć się z fundatorem, ponieważ *polis* wystawiająca swoje wotum często sprowadzała swój lokalny kamień. Najciekawszymi przykładami na potwierdzenie tej tezy są delfickie skarbcze Megaryńczyków i Syfnińczyków. Skarbiec Megary wykonany był z porosu zawierającego sporą ilość muszli⁴², co Pausaniasz opisuje jako charakterystyczne dla kamienia z tego miejsca:

³⁷ *Ibidem*, p. 227.

³⁸ *Ibidem*, p. 224.

³⁹ *Ibidem*, p. 226.

⁴⁰ Wyjątek stanowił joński Filipejon. On jednak powstał w pierwszej połowie IV wieku p.n.e., za panowania Filipa II, a dokończony został przez Aleksandra Wielkiego; cf. Parnicki-Pudelfko, *op.cit.*, p. 262.

⁴¹ Cf. WITRUWJUSZ: VI 3.

⁴² Partida, *op.cit.*, p. 187; Pausaniaszowi chodziło zapewne o wapienie muszlowe.

*Pośród Hellenów jedni tylko Megarejczycy mają taki kamień i w swoim mieście często się nim posługiwali, jako budulcem. Jest wyjątkowo biały i bardziej miękki od innych kamieni. Pełno w nim wszędzie muszelek morskich*⁴³. Skarbiec Syfnińczyków, uważany za najbogatszy i najpiękniejszy, cechowało użycie aż trzech rodzajów marmuru. Do budowy ścian wykorzystano kamień z Sifnos, a do akroterionów i dekoracji – z Naksos i Paros. Interesującym pod względem zastosowanego kamienia jest również skarbiec Massalczyków, który łączy trzy rodzaje kamienia o różnych kolorach. Fundament i krepidomę wykonano z różowego wapienia, część wyższą z wapienia szarego, a nadbudowę z marmuru paryjskiego⁴⁴. Większość z pozostałych skarbców w Delfach była zbudowana z wapienia (porosu).

W przypadku Olimpii brak danych uniemożliwia stwierdzenie, czy istniały jakieś zależności między fundatorem a użytym kamieniem. Wiemy tylko, że olimpijski skarbiec Sykiończyków był pierwszym, w którym zastosowano marmurowe dachówki⁴⁵.

Analizując i porównując ocalałe elementy dekoracji poszczególnych skarbców, można zauważyć, iż stanowi ona, podobnie jak użyty materiał budowlany, wyraz lokalnych tradycji i obowiązującej w danym czasie „mody”. Przykłady w miarę dobrze zachowanych elementów dekoracji posiadamy głównie z Delf, gdyż w Olimpii prawie w ogóle się one nie zachowały. To, co dotrwało do naszych czasów, to przede wszystkim fragmenty fryzów, rzeźb przyczółkowych i akroterionów oraz kolumn, a w dwóch przypadkach – kariatyd. Z kilku skarbców zachowały się także terakotowe dachówki lub inne części dachu. Niektóre elementy dekoracji architektonicznej skarbców, jak gzymsy czy kimationy, były malowane, o czym świadczą ślady polichromii.

Dekoracja przyczółkowa najlepiej zachowała się w skarbcu Syfnińczyków w Delfach, natomiast w Olimpii – w skarbcu Megary. We wschodnim tympanonie delfickiego skarbcza została przedstawiona scena z lokalnego mitu o sporze o trójnog między Heraklesem a Apollinem. Pod względem stylowym przedstawienie to zdradza pewne cechy jońskie z niewielkimi wpływami lokalnymi. Badacze długo się zastanawiali nad identyfikacją środkowej postaci⁴⁶. Początkowo sądzono, że być może jest to Atena (długi chiton, himation na obu ramionach). Jednak dzięki analogiom do innych archaicznych przedstawień bóstw stwierdzono, że w podobne szaty mogli być odziani także mężczyźni. Po kolejnych analizach badacze doszli do wniosku, że postać centralna miała również zbyt muskularną budowę ciała jak na kobietę oraz, że nie posiadała atrybutów Ateny (tarcza, hełm itp.). Odnosząc się do mitu opisującego spór o trójnog, osobę tę określono jako Zeusa⁴⁷.

Oprócz interpretacji ikonograficznej tej sceny, ciekawe jest jej domniemane przesłanie. Przyjmuje się mianowicie, że przedstawienie ze wschodniego przyczółka skarbcza Syfnińczyków zawiera także pewien wymiar ideologiczny i reprezentuje

⁴³ PAUZANIASZ: I 44.6.

⁴⁴ Partida, *op.cit.*, p. 250.

⁴⁵ W. Müller-Wiener, *Greckie budownictwo antyczne*, Kraków 2004, p. 54.

⁴⁶ B.S. Ridgway, *The East Pediment of the Siphnian Treasury: A Reinterpretation*, AJA 69, 1965, p. 1-5.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 2-4.

w gruncie rzeczy bardziej politykę samych Delf niż mieszkańców Sifnos. Z Heraklesem za swego panowania utożsamiał się Pizystrat⁴⁸. Natomiast w czasach, w których skarbiec mógł powstawać (ostatnie trzydziestolecie VI wieku p.n.e.), w Delfach przebywali wygnani przez tyrana Alkmeonidzi. Tak więc przedstawienie Heraklesa, który w sporze o trójnog został pokonany, mogło być traktowane jako przestroga dla uzurpatora, a jednocześnie zapewnienie o poparciu Delf (reprezentowanych w tej scenie przez Apollina) dla legalnej władzy w Atenach.

W przyczółku skarbcza Megary w Olimpii umieszczono scenę z gigantomachii. W centrum sceny przedstawiono prawdopodobnie Zeusa (zachowany tylko fragment nogi) zabijającego jednego z gigantów. Na lewo od nich walczą Atena i Posejdon, a po drugiej stronie Herakles i Ares⁴⁹. Nad przyczółkiem, jak podaje Pausaniasz, miała znajdować się *tarcza z napisem, głoszącym, że ten skarbiec wzniesli Megarejczycy z łupów zdobytych na Koryncie*⁵⁰. Tak więc temat gigantomachii doskonale nadawał się do wystroju rzeźbiarskiego tego budynku. Dodatkowo walka Heraklesa, z którym, jak wyżej wspomniano, utożsamiał się Pizystrat, mogła symbolizować przeciwstawianie się tyrana opozycji.

Gigantomachia była także symbolem walki o porządek i ład społeczny, walki z tym, co dzikie i nieokresane, dlatego też motyw tej bitwy stał się często wykorzystywany. Znaleźć go można między innymi w dekoracji architektonicznej Partenonu, jaka powstała po pokonaniu Persów na początku V wieku p.n.e. (por. metopy ze wschodniego fryzu Partenonu).

Najlepiej obecnie zachowane części fryzów znajdowały się przede wszystkim na delfickich skarbcach: Syfnijszyków, Ateńczyków i Sykiończyków. Fragmenty tej dekoracji znaleziono również na skarbcu Knidyjszyków, Akantyszyków, Massalszyków czy Potidaj Trackiej.

Najbardziej znanym i zaliczanym do najpiękniejszych jest dekorujący delficki skarbiec Syfnijszyków fryz ciągly o długości ok. 30 m⁵¹. Po stronie zachodniej przedstawiono sąd Parysa, po północnej gigantomachię, po wschodniej zgromadzenie bogów i wojnę trojańską, a po południowej – porwanie córek Leukipposa przez Dioskurów lub uprowadzenie Heleny przez Tezeusza. Podobnie jak dekoracja przyczółków, tak i fryzy mogły manifestować pewien program politycznej propagandy⁵². Umieszczona na północnej ścianie gigantomachia symbolizowała tu walkę o społeczny ład i harmonię – przeciw temu, co sprzeciwia się naturalnemu porządkowi rzeczy. Postacie Gigantów zostały opatrzone imionami, jednak napisy te nie są, jak w przypadku walczących z nimi Greków, inskrypcjami attyckimi, ale w formie dipinti w lokalnym piśmie fokijskim.

⁴⁸ Kult Heraklesa rozwinął się w Atenach szczególnie silnie w drugiej połowie VI wieku p.n.e., za rządów Pizystrata. Cf. J. Boardman, *Herakles, Peisistratos and Sons*, RA 1978, p. 57-72.

⁴⁹ A. Mallwitz, H.-V. Herrmann eds, *Die Funde aus Olympia. Ergebnisse hundertjähriger Ausgrabungstätigkeit*, Athen 1980, p. 139.

⁵⁰ PAUZANIASZ: VI 19.13.

⁵¹ P. Dyczek, *Mnemozyne*, Warszawa 1998, p. 88.

⁵² Cf. L.V. Watrous, *The Sculptural Program of the Siphnian Treasury at Delphi*, AJA 86, 1982, p. 159-172.

Nową postacią, jaka zaczęła pojawiać się w sztuce pod koniec VI wieku p.n.e., był ateński bohater Tezeusz. W V wieku p.n.e. wyobrażenia Heraklesa stawały się coraz rzadsze i stopniowo wypierane przez sceny z dziejów Tezeusza. Podobnie działo się w tym czasie i na arenie politycznej, z której wygnany został utożsamiający się z Heraklesem Pizystrat.

Omawiając dekorację skarbcza Syfnińczyków, nie sposób nie wspomnieć o licznych nawiązaniach do sztuki wschodniej. W niejednej scenie fryzu wyraźnie widać analogie, między innymi do przedstawień z pałacu w Persepolis. Do najczęściej wymienianych należy tu powtarzający się motyw lwa⁵³ wgrzającego się w swoją ofiarę, sposób przedstawienia koni czy bardzo częste sceny procesji.

Przedstawienia Tezeusza, pojawiające się coraz częściej w sztuce pod koniec wieku VI i w V wieku p.n.e., znalazły się także na reliefowej dekoracji marmurowych metop skarbcza Ateńczyków, które po stronie południowej, a więc częściej oglądanej, opowiadają właśnie historię tego herosa. Na ścianie północnej przedstawiono zaś legendę o Heraklesie. Fryz zachodni zdołał tzw. cykl Geriona, a wschodni – amazonomachia⁵⁴. Przy okazji należy zaznaczyć, iż skarbiec był w typie *templum in antis*, toteż fryz umieszczony wokół całej budowli był rzeczą niespotykaną. Metopy były kwadratowe, a na ich kompozycje składały się dwie postacie w różnym układzie (wertykalnym, centralnym, diagonalnym). Przy omawianiu dekoracji ścian skarbcza Ateńczyków trzeba dodać, że jego mury były pokryte licznymi inskrypcjami, w tym dwoma zupełnie wyjątkowymi hymnami do Apollina, z notacją muzyczną⁵⁵!

Warto jeszcze wspomnieć o metopach ze skarbcza Sykiończyków. Mimo że odnaleziono ich tylko czternaście i tylko niektóre z nich są dobrze zachowane, stanowią one jednak wspaniały przykład sztuki sykiońskiej. Przedstawienia, które udało się zidentyfikować, to między innymi wyprawa Argonautów, Dioskurowie uprowadzający byki (tzw. Razzia), Europa na byku oraz dzik kalidoński⁵⁶. Metopy zostały bardzo dobrze opracowane, sceny są pełne ekspresji, a postacie lekkie i smukłe. Styl ich wykonania daleki jest od ciężkich proporcji, jakimi charakteryzowała się szkoła argiwska⁵⁷ (por. rzeźba *Kleobis i Biton*). Także i w tym przypadku dają znać o sobie stosunki, jakie zachodziły między greckimi *poleis*. Niechęć Sykiończyków, o czym mowa była już wcześniej, odnosiła się przede wszystkim do tego, co nie było związane z lokalnymi tendencjami, z tradycją czy z okresem archaicznym, a takimi pozostawało właśnie to, co jońskie czy argiwskie⁵⁸.

Przy okazji warto zwrócić także uwagę na rolę, jaką w drugiej połowie VI wieku p.n.e. zaczął odgrywać relief. Stopniowo pokrywano nim coraz więcej elementów architektury: tympanony, metopy, fryzy ciągle, dolne partie kolumn, a z czasem także i stele nagrobne czy ofiarne (które pierwotnie były malowane). Swój pełen rozwój

⁵³ Lwy równie dobrze mogły być także motywem lokalnym, gdyż w starożytności licznie występowały właśnie w okolicach Delf, w górach Parnasu.

⁵⁴ M.L. Bernhard, *Sztuka grecka V wieku p.n.e.*, Warszawa 1991, p. 151-152.

⁵⁵ K. Michałowski, *Delfy*, Warszawa 1959, p. 79; Dyczek, *op.cit.*, p. 89.

⁵⁶ Bernhard, *Sztuka grecka archaiczna...*, *op.cit.*, p. 94.

⁵⁷ De la Coste-Messelière, *op.cit.*, p. 317.

⁵⁸ *Ibidem*.

relief osiągnął w warsztatach ateńskich, czego wyrazem była między innymi wspólna dekoracja Partenonu (metopy ze scenami mitologicznymi, fryz z procesją pan-atenajską).

Z dwudziestu siedmiu zidentyfikowanych w Delfach skarbców ponad piętnaście było w typie *templum in antis*, co znaczy, że zostały użyte w nich podpory architektoniczne. Do najbardziej różnorodnych należały przede wszystkim te, które umieszczono w skarbcach w porządku jońskim. W budowli wystawionej ok. 530 roku p.n.e. przez mieszkańców Massali zastosowano kapitel palmetowy. Jest on świadectwem wpływów egipskich, które jednak aż do okresu hellenistycznego nie przyjęły się na terenie Grecji. W budynkach fundowanych przez Knidyjczyków oraz Syfnijszczyków tradycyjne kolumny zastąpiono posągami kobiecymi, kariatydami. Knidyjczycy zrobili to po raz pierwszy (na około dwadzieścia lat przed Syfnijszczykami), odnotowując ten fakt w dedykacji: *w darze dla Apolla Pytyjskiego skarbiec i statuy*⁵⁹. Zapis ten może nieco przybliżyć genezę wprowadzenia kariatyd do architektury. Jedna z teorii wywodzi je z kobiecych posągów wotywnych (kor), zastosowanych tu jako kolumny⁶⁰. Inna wersja pochodzenia kariatyd, podobnie jak i kapitelu palmetowego, sięga Egiptu, wywodząc je od tamtejszych kolumn hatoryckich i ozyriackich filarów, które na teren Grecji miałyby trafić za pośrednictwem Fenicjan⁶¹. Kariatydy skarbcza Knidyjczyków stały na wysokich cokółach. Każda z nich miała na głowie reliefowany kalatos, na którym spoczywał abakus. Postawa, jak i ubiór (chiton trzymany z lewej strony oraz krótki himation), odpowiadały schematom VI wieku p.n.e. Kariatyda Syfnijszczyków wyglądała podobnie, ubrana w chiton i himation spięty na lewym ramieniu⁶².

Zastosowanie takich rozwiązań, jak niespotykany dotąd rodzaj kapitelu czy też umieszczenie kariatyd zamiast zwykłych kolumn, było posunięciem dosyć śmiałym i nowoczesnym. Na celu miało ono wyróżnienie spośród innych, zademonstrowanie swojego bogactwa, a tym samym przyćmienie budowli sąsiadów.

Wypożyczenie skarbców jest jednym z najciekawszych tematów związanych z tymi budowlami. Jednak odtworzenie zawartości skarbców jest trudne. Opiera się ono na badaniu stosunkowo skąpego materiału archeologicznego i jest uzupełniane informacjami przekazanymi przez autorów starożytnych. Za główne źródła historyczne do poznania darów, jakie były trzymane w skarbcach, służą przede wszystkim przekaz pozostawiony przez Pauzaniasa oraz fragmenty z relacji Herodota.

Zwiedzając Delfy Pauzaniasz odnotował: *Nie dostrzeżesz jednak ani tam, ani w innym skarbcu jakichkolwiek skarbów*⁶³, co świadczy o tym, że już w II wieku n.e. delfickie skarbcze były doszczętnie obrabowane. Skutkiem tego większość ich wypo-

⁵⁹ *Ibidem*, p. 319.

⁶⁰ Bernhard, *Sztuka grecka archaiczna...*, *op.cit.*, p. 502.

⁶¹ Wujewski, *op.cit.*, p. 212.

⁶² FD II, Paris 1938, p. 4-7, 58.

⁶³ PAUZANIASZ: X 11.1.

sażenia pozostaje zagadką. Wiemy jednak, że przed skarbcem Ateńczyków prawdopodobnie znajdowało się jakieś bliżej nieokreślone trofeum zdobyte na Persach po bitwie pod Maratonem. Do naszych czasów zachowała się z niego jedynie inskrypcja, którą początkowo błędnie odnoszono do całego skarbcza, datując go na ok. 480 roku p.n.e.⁶⁴

Na temat skarbów przechowywanych w Delfach nieco informacji znaleźć można u Herodota, który przytacza okoliczności ich złożenia. Z opisu Herodota wynika, co między innymi mogło się znajdować w skarbcu Kypselosa: *A Gíges, zostawszy władcą, wysłał немало darów wotywnych do Delf, bo ile tam jest srebrnych wotów, przeważnie od niego pochodzą. Prócz srebra ofiarował także niemalą ilość złota, między innymi zaś, co szczególnie zasługuje na wzmiankę, poświęcił sześć złotych mieszalników. Te stoją w skarbcu Koryntyjczyków i mają wagę trzydziestu talentów.*⁶⁵ W innym miejscu, opisując historię Krezusa, Herodot podaje: *Kazał też [Krezus] sporządzić posąg Iwa z oczyszczonego złota, ważący dziesięć talentów. Lew ten podczas pożaru świątyni delfickiej spadł z półcegieł, na których był ustawiony, i znajduje się teraz w skarbcu Koryntyjczyków; waży on sześć i pół talenta, bo trzy i pół talenta ubyło mu w skutek stopienia. [...] Dalej [Krezus] posłał tam [do Delf] cztery srebrne beczki, które stoją w skarbcu Koryntyjczyków, i ofiarował dwie kropielnice, złotą i srebrną*⁶⁶. Od Herodota pochodzi także informacja o wyposażeniu skarbcza Kladzomenaj, podana również przy okazji relacji o Krezusie: *Kiedy wszystko było gotowe, posłał Krezus te dary wotywno do Delf, a do tego dołożył jeszcze: dwa ogromne mieszalniki – jeden ze złota, a drugi ze srebra; [...] i one, w czasie, gdy świątynia zgorzała, zmieniły swe miejsce, i złoty, ważący osiem i pół talenta i jeszcze dwanaście min, stoi teraz w skarbcu Kladzomeńczyków*⁶⁷. Przytoczone wyżej fragmenty są właściwie jedynymi bardziej szczegółowymi opisami zawartości delfickich skarbów.

Natomiast zwiedzając Olimpię, Pausaniasz mógł osobiście zobaczyć, co znajdowało się w skarbcach, o czym zaświadcza: *Widziałem je na własne oczy*⁶⁸. Do najczęściej powtarzających się darów w olimpijskich skarbcach należały posągi bogów i herosów: Apollina o pozłacanej głowie wykonany z drewna bukszpanu, Zeusa, Atlasa unoszącego sklepienie niebieskie, Heraklesa i jabłoń Hesperyd z węzłem okręconym wokół drzewa wykonane z cedru, Dionizosa i Endymiona z dłońmi i stopami z kości słoniowej, Ateny, ponadto figurki przedstawiające walkę Heraklesa z Achelosem wykonane z cedru i inkrustowane złotem, a także posągi rzymskich cesarzy. Poza rzeźbami wśród składanych darów Pausaniasz wymienia także broń: tarczę krytą brązem, a od środka bogato ozdobioną malowidłami, inną tarczę – z napisem dedykacyjnym, helm i nagolennice, miecz ze złotą rękojeścią rzekomo należący do Pelopsa oraz trzy lniane pancerze⁶⁹.

⁶⁴ Partida, *op.cit.*, p. 52.

⁶⁵ HERODOT: I 15.

⁶⁶ HERODOT: I 50-51.

⁶⁷ HERODOT: I 51.

⁶⁸ PAUZANIASZ: VI 19.2.

⁶⁹ PAUZANIASZ: VI 19.1-15 sq.

Skarbce greckie powstające w wiekach VI-IV p.n.e. były wystawiane przede wszystkim w większych i ważniejszych sanktuariach. Do takich należały między innymi Delfy i Olimpia mające charakter panhelleński. Oba okręgi świątynne, mimo że położone w różnych częściach Grecji i o zupełnie różnych warunkach topograficznych, były ośrodkami, w których greckie *poleis* chętnie stawiały swoje skarbcce. Lokalizacja skarbców wewnątrz obu sanktuariów była podyktowana w dużej mierze względami praktycznymi i ukształtowaniem terenu. W Olimpii zajmującej szeroką równinę położenie budynków i obiektów sportowych było przemyślane i zaplanowane. W Delfach – przeciwnie: teren na stokach Parnasu nadający się pod budowę nowych obiektów był niewielki. Mimo tego jednak delfickie skarbcce nie były usytuowane całkiem przypadkowo. Niektóre z nich udało się wystawić w pobliżu bram do temenosu (np. skarbiec Tebańczyków czy nowy skarbiec Syrakuzńczyków) lub tuż przy drogach (np. skarbcce Syfnińczyków, Megaryczyków, Ateńczyków). Analizując położenie poszczególnych skarbców, badacze mogli przypisać im również dodatkowe funkcje (np. propylony), wytyczyć domniemany przebieg dróg wewnątrz temenosu oraz prześledzić stopniowy rozwój sanktuarium.

Te niewielkie budowle służące głównie do przechowywania darów już same w sobie były darami. Powstawanie skarbców jako budynków wotywnych było wyrazem wdzięczności i oddania czi bóstwu. Jednocześnie jednak skarbcce miały reprezentować swojego fundatora, toteż w ich architekturze, a szczególnie w dekoracji architektonicznej, pojawiała się wiele elementów lokalnych, charakterystycznych dla danej *polis*. Architekci i budowniczowie niejednokrotnie zawierali w wystroju rzeźbiarskim skarbców także pewne przesłanie, program, wyraz poglądów czy ustosunkowanie się do ówczesnej sytuacji politycznej (por. przyczółek skarbcza Syfnińczyków oraz metopę ze skarbcza Sykiończyków w Delfach).

Zastosowany porządek architektoniczny również mógł być wyrazem tradycji i charakteru konkretnej *polis*. Greckie kolonie z *Magna Graecia* zostały założone głównie przez *poleis* o doryckich korzeniach, toteż wystawiane przez nie później skarbcce także były doryckie (jak np. większość skarbców w Olimpii). Natomiast skarbcce, których fundatorami byli między innymi mieszkańcy zachodnich wybrzeży Azji Mniejszej, wzniesione zostały w porządku jońskim (np. delfickie skarbcce Kladzomenaj i Knidos).

Poza dekoracjami i porządkami architektonicznymi, w których chyba najłatwiej wyrazić własne tradycje, o indywidualności skarbców mógł świadczyć także użyty materiał budowlany. Fundatorzy często sprowadzali kamień do budowy swego wotum z rodzimych kamieniołomów, położonych często daleko od sanktuarium (np. mieszkańcy Sifnos wykorzystywali marmur z własnej wyspy, a Ateńczycy transportowali go z gór Pentelikonu).

Skróty użyte w artykule

FILOSTRAT

Flawiusz Filostratos, *Żywot Apolloniusza z Tyany*, M. Szarmach trad., Toruń 2000.

HERODOT

Herodot, *Dzieje*, S. Hammer trad., Warszawa 2003.

HEZJOD

Hezjod, *Prace i dni*, J. Łanowski trad., Warszawa 1999.

PAUZANIASZ

Pauzaniusz, *Wędrówka po Helladzie: Na olimpijskiej bieżni i w boju*, z *Pauzaniusza Wędrówki po Helladzie księgi V, VI i IV*, J. Niemirska-Pliszczyńska trad., Wrocław 2004.

Pauzaniusz, *Wędrówka po Helladzie: U stóp boga Apollona*, z *Pauzaniusza Wędrówki po Helladzie księgi VIII, IX, X*, J. Niemirska-Pliszczyńska, H. Podbielski trad., Wrocław 1989.

Pauzaniusz, *Wędrówka po Helladzie: W świątyni i w micie*, z *Pauzaniusza Wędrówki po Helladzie księgi I, II, III i VII*, J. Niemirska-Pliszczyńska trad., Wrocław 2005.

TEOFRAST

Teofrast, *Badania nad roślinami*, J. Schnayder trad., Kraków 1961.

WITRUWIUSZ

WITRUWIUSZ, *O architekturze ksiąg dziesięć*, K. Kumaniecki trad., Warszawa 2004.

Greeks Treasuries in Archaic and Classical Period.**Analyze and Architectural Comparing at Examples of Sanctuaries in Delphes and Olympia**

ABSTRACT

The author presents and makes an analyze of architecture of Greeks treasuries in 6th-4th centuries BC in Delphes and Olympia – two of many sanctuaries where such buildings were discovered. The author explains the ethymology and the meaning of the word *treasury*. Comparison of treasuries is presented in respects of theirs position in sanctuaries, plan, measures, architectural order, used materials and decoration. The article is the attempt of reconstruction the message included in architectural program of those treasuries.

Transl. by K. Wójcikowska

Tab. 1. Datowanie i porządki architektoniczne skarbców w Delfach

	Skarbiec	Datowanie (p.n.e.)	Porządek
1	Koryntu (zwany skarbcem Kypselosa)	620-600	dorycki
2	Cypryjczyków	okres archaiczny	–
3-9	niezidentyfikowane	okres archaiczny	–
10	Knidyjczyków	565-555	joński
11	Kladzomenai	ok. 550, przebudowany ok. 540-505	joński, tzw. eolski
12	Etruski	2. poł. VI w.	–
13 (27a)	Syrakuzańczyków	ok. 550, przeniesiony i przebudowany po 415	dorycki (?)
14	Akantyjczyków i Brasidasa	540-505, przebudowany w 423	dorycki
15	niezidentyfikowany	2. poł. VI w.	–
16	Massalczyków	ok. 530	joński, tzw. eolski
17	niezidentyfikowany	ok. 540-525	–
18	Potidaj Trackiej	530-510	dorycki
19	Syfnijczyków	dedykacja z 480, ale skarbiec stał już ok. 530-525	joński
20	Beotów	okres archaiczny	dorycki (?)
21	Megaryjczyków	2. poł. VI w. (?), przebudowany w IV w.	dorycki
22	Ateńczyków	ok. 510	dorycki
23	Sykiończyków	koniec VI w.	dorycki
24	dorycki	ok. 490-460	dorycki
25	niezidentyfikowany	ok. poł. IV w.	–
26	Tebańczyków	po 371	dorycki fryz, jońskie kolumny
27	Cyrenejczyków (?)	ok. 360-330	dorycki

Tab. 2. Datowanie i porządki architektoniczne skarbców w Olimpii

	Skarbiec	Datowanie (p.n.e.)	Porządek
1	Sykiończyków	1. poł. V w.	dorycki
2	Syrakuzńczyków	koniec VI w.	dorycki
3	Epidamnos	ok. 525	–
4	Byzantionu (Bizancjum)	ok. 475	dorycki
5	Sybaris	przed 510 (być może 600-575)	dorycki
6	Cyrene	550-525	dorycki
7	niezidentyfikowany	–	dorycki
8	ołtarz (?)	za panowania Batosa II (574-554 ?)	–
9	Selinuntu	2. poł. VI w.	dorycki
10	Megary	2. poł. VI w. (ok. 525)	dorycki
11	Metapontu	ok. 575	dorycki (?)
12	Gela	ok. 560	dorycki

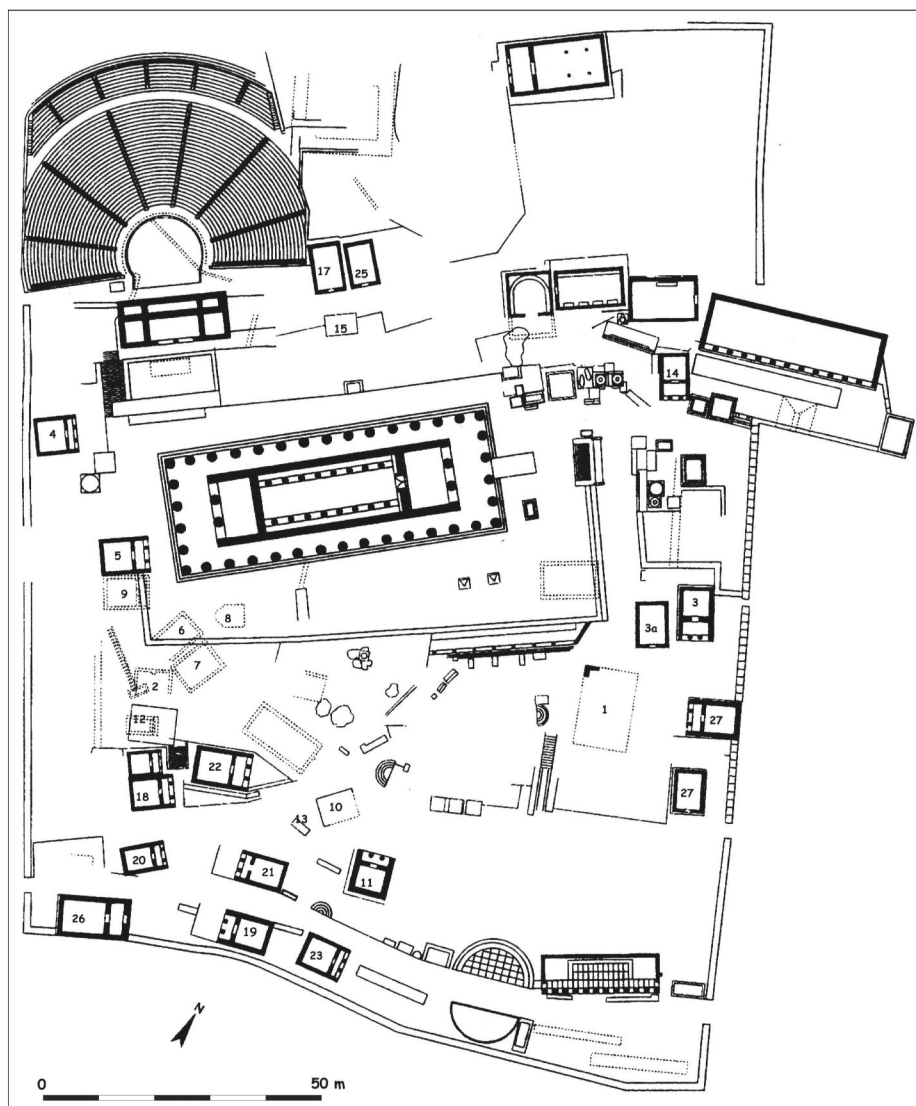

Fig. 1. Delfy, Okręg Apollina (wg *Delphoi*, in: *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, vol. 3, Stuttgart 1996, p. 405-406). Skarbce delfickie: 1 – Koryntian, 2 – Cypryjczyków, 3-9 – niezidentyfikowane, 10 – Knidyjczyków, 11 – Kladzomenaj, 12 – tzw. etruski, 13 – Syrakuzańczyków, 14 – Akantyjczyków, 15 – niezidentyfikowany, 16 – Massalczyków (w Marmaria), 17 – niezidentyfikowany, 18 – Potidaj Trackiej, 19 – Syfniijczyków, 20 – Beotów, 21 – Megaryjczyków, 22 – Ateńczyków, 23 – Sykiończyków, 24 – Dorycki (w Marmaria), 25 – Niezidentyfikowany, 26 – Tebańczyków, 27 – Cyrenejczyków (?)

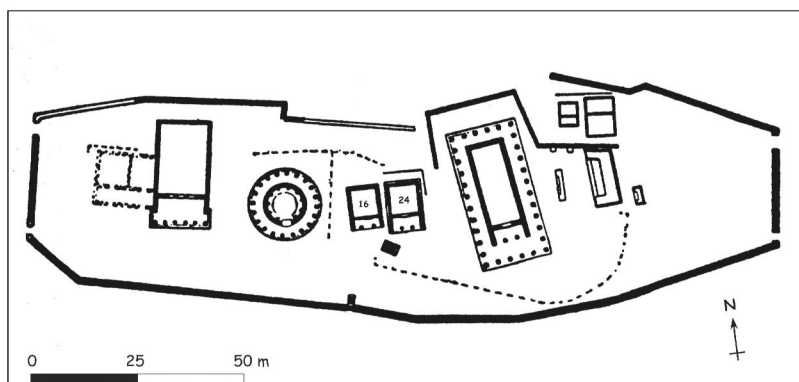

Fig. 2. Delfy, Okręg Ateny, zw. Marmaria (wg G. Gruben, *Griechische Tempel und Heiligtümer*, München 2001, p. 95, Fig. 71). Skarbce: 16 – Massalczyków, 24 – Dorycki

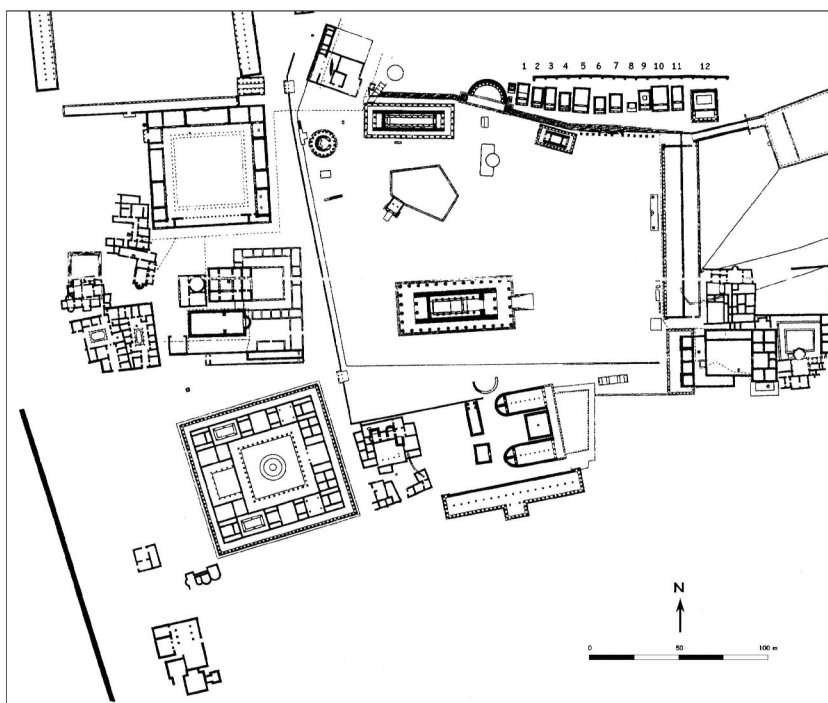

Fig. 3. Olimpia (wg *Olympia*, in: *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, vol. 8, Stuttgart 2000, p. 1173-1174). Skarbce olimpijskie: 1 – Sykionu, 2 – Syrakuzańcyków, 3 – Epidamnos, 4 – Byzantionu, 5 – Sybaris, 6 – Cyrenejczyków, 7 – niezidentyfikowany, 8 – ołtarz (?), 9 – Selinuntu, 10 – Metapontu, 11 – Megary, 12 – Gela